

УДК: 159.923.2

© Даниленко Н.В., 2015 р.

<http://orcid.org/0000-0003-2361-610X>

Н.В. Даниленко
Національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, м. Харків

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ СТАНОВЛЕННЯ ЇХНЬОЇ ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ

У статті розглядаються професійно важливі якості психолога, що визначені фахівцями. Також мають відображення думки дослідників, що до зрілості особистості та притаманних їй рис. Результатом аналітичної роботи є обґрунтування необхідності емпіричного дослідження взаємозв'язку професійно важливих якостей психолога та його особистісної зрілості.

Ключові слова: професійно важливі якості, студенти-психологи, особистісна зрілість, проприум зрілої особистості, системна детермінація, самодетермінація, динамічна особистісна структура.

Н.В. Даниленко

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ВАЖНЫХ КАЧЕСТВ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ В ПРОЦЕССЕ СТАНОВЛЕНИЯ ИХ ЛИЧНОСТНОЙ ЗРЕЛОСТИ

В статье рассматриваются профессионально важные качества психолога, которые выделены специалистами. Также отражены мнения исследователей по поводу зрелости личности и присущих ей черт. Результатом аналитической работы является обоснование необходимости эмпирического исследования взаимосвязи профессионально важных качеств психолога и его личностной зрелости.

Ключевые слова: профессионально важные качества, студенты-психологи, личностная зрелость, проприум зрелой личности, системная детерминация, самодетерминация, динамическая личностная структура.

N.V. Danylenko

THE FORMATION OF PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF STUDENTS-PSYCHOLOGISTS IN THE DEVELOPMENT OF THEIR PERSONAL MATURITY

The article considers the professionally important qualities of a psychologist, defined by the experts. Also, this work reflects the opinions of the researchers about the maturity of the person and its distinctive features. The result of analytical work is the rationale of the empirical study of the relationship of professionally important qualities of a psychologist and personal maturity.

Key words: professionally important qualities, students- psychologists, personal maturity, the proprium of the mature person, system determination, self-determination, dynamic personality structure.

Увага до особистості професіонала виникає у зв'язку з тими професіями, які вимагають реалізації особистісної складової у роботі. Мова йде про такі види діяльності, для яких характерний «суб'єктний внесок». В якості таких професій, насамперед, виступали педагогічна та медична діяльності. Саме в рамках цих професій починають включати не лише вимоги до знань і навичок, а і вимоги до особистості професіонала. Професійна діяльність людини полягає в тому, що вона передбачає обов'язкову рефлексію на зміст предмета професійної діяльності. Предметом професійної діяльності психолога є психічна реальність людини, яка породжується і існує тільки за властивими їй законами.

В даний час психолог покликаний надавати професійну допомогу у вирішенні життєвих проблем людини. Використовуючи рекомендації фахівців-психологів, багато проблем людина може вирішувати самостійно, тобто здатна бути сама для себе інтуїтивним психологом, оцінювати свої психічні стани, особливості поведінки й прояв емоцій. Проте бувають такі ситуації, в яких самостійно впоратися зі складними проблемами людина не в змозі і потребує психологічної допомоги.

Виражена орієнтація на цінність іншої людини у професійній діяльності психолога передбачає адекватне сприйняття ним своїх можливостей для впливу на цю іншу людину. Це робить професію психолога, на думку Г.М. Абрамової, однією з небагатьох видів соціальної активності, де узагальнені ідеї про цінність людини гранично конкретизуються і персоніфікуються в його словах і діях, спрямованих на іншу людину.

Фактично, загально визнаним сьогодні є уявлення про те, що сама особистість психолога виступає в якості одного з основних інструментів його роботи. Внаслідок цього сучасна психологія виявляє до вивчення особистості психолога підвищений інтерес, який спирається на широкі дослідження особистісного розвитку студентів, формування їх готовності до майбутньої професійної діяльності [10]. Особлива увага психологів до періоду студентства визначається тим, що в ході професійного становлення під час навчання здійснюється процес самовизначення, формуються нові життєві цінності і освоюються індивідуалізовані способи і прийоми діяльності, поведінки та спілкування [5]. Найважливішою проблемою, в цьому зв'язку, є побудова такої системи освітнього процесу, яка враховувала б можливість як професійного становлення фахівця, так і його особистісного розвитку.

Метою даної статті є аналітичне дослідження проблеми професійно важливих якостей психолога та їхнього зв'язку з особистісними якостями, а точніше – з особистісною зрілістю.

У психологічній літературі описано чимало досліджень професійних і особистісних якостей психологів. Вони засновані на базі численних наукових робіт. Вимоги до еталону особистості цілком реальні і застосовні на практиці, за умови, що особистість мотивована на надання психологічної допомоги іншим людям, постійно розвивається, прагнучи до самоактуалізації. Ефективність діяльності залежить від особистісних і професійних якостей психолога.

Питання підготовки практичних психологів висвітлюється за такими аспектами, як компоненти професіоналізму психолога (Д. Богоявленська, О. Бондаренко), спеціальні здібності та професійно важливі якості майбутніх психологів (М. Амінов, Н. Бачманова, І. Мартинюк, М. Молоканов, М. Обозов, Р. Овчарова), формування особистісних конструктів майбутніх фахівців (Г. Абрамова, І. Дубровіна, Ю. Ємельянов, Л. Мова, Н. Пов'якель, Л. Уманець, Н. Шевченко), методологічні й теоретичні аспекти їхньої підготовки (Г. Балл, О. Бондаренко, Л. Бурлачук).

Так, наприклад, Р.В. Овчарова вважає, що психолог має високі (загальні) розумові здібності, проникливий, розважливий; воліє працювати з людьми, товариський, великодушний, тактовний, дипломатичний в спілкуванні; підпорядковує інтереси особистості груповим інтересам, добросовісний, відповідальний; емоційно стійкий, витриманий, спокійний, реально зважає обстановку, стійкий до стресу. А авторка вважає також необхідними: зрілість особистості, наявність емпатії, вміння вирішувати свої проблеми, гарний опір стресу.

Професію психолога Є.А. Клімов відносить до типу «людина-людина» як професію, що вимагає спеціальних знань, умінь, навичок, тобто спеціального навчання (кваліфікації) працівника, в процесі якого формуються вторинні ознаки спеціальності. До цих ознак належать: доброзичливість, почуття емпатії, емоційна стійкість, інтелектуальна активність, високий рівень професійних знань, вміння спілкуватися з людьми, доброта, тактовність, спостережливість та ін.

Такі фактори як: «інтерес до іншого», «домінантність» і «каузальність» М.В. Молоканов виділив базисними для оцінки фахівця, який працює з людьми. Фактор «інтерес до іншого» визначається ступенем, в якій спілкування будується на основі «внутрішньої картини» стану клієнта, його власною Я-концепцією. Фактор «домінантності» визначається мірою відповідальності, яка лягає на спеціаліста за вибір мети взаємодії та способів її досягнення. По фактору «каузальності» оцінюється усвідомленість

і професійність вибору фахівцем цілей, типів і способів взаємодії з клієнтами.

Основні якості особистості кваліфікованого психолога для Г.С. Абрамової це: орієнтація на цінність іншої людини, віра в її можливість, здібності; підхід до клієнта як до особистості, здатної до життя в контексті культури, що володіє необхідним рівнем рефлексії для прояву різноманітних підходів до проблем свого життя; відсутність оціночних суджень з приводу дій клієнта. Відповідно необхідною якістю є креативність, спонтанність і адекватність.

Кваліфікований психолог розуміє і приймає обмеження своїх можливостей, готовий до співпраці з колегами, реально оцінює свої можливості і рівень кваліфікації, «постійно рефлексує на зміст своєї професійної діяльності». Необхідним для роботи є усвідомлення міжособистісного впливу – реакція психолога впливає на клієнта і навпаки, психолог «спеціально виділяє цей вплив, фіксує як свої почуття, думки, бажання і можливість, так і почуття, думки, бажання і можливість клієнта» [1].

На думку Н.А. Амінова, головними умовами професіоналізму психолога є комунікативні вміння, сила впливу на поведінку інших людей і інтегральна чутливість до об'єкта, процесу і результату психологічної діяльності [2].

М.М. Обозов звертає увагу на такі якості: безоцінне ставлення до індивідуальних відмінностей людей; чуйність до емоційного стану людини, яка знаходиться поруч; пластичність, тобто здатність легко переключатися з однієї теми на іншу, легко виходити з тупиків; емоційна стриманість і терпимість – здатність уникати невротичних і суб'єктивних відхилень у власних оцінках і поведінці; бути гранично стриманим у відповідь на зриви клієнта, вміти зняти тривожність іншого; вміти вибудовувати і витримувати до кінця свою лінію поведінки, тобто своєчасно повернути розмову до заданої теми.

Ефективність психолога визначається властивостями особистості, професійними та спеціальними навичками, що забезпечують контакт, який і є стрижнем психологічної взаємодії, з точки зору Р. Кочюнаса. На його думку, психологу необхідно володіти такими рисами як: глибокий інтерес до людей, наслідком чого є терпіння в спілкуванні з ними; чутливість до установок і поведінки інших людей, здатність ототожнюватися із різними людьми; емоційна стабільність і об'єктивність, тобто здатність поважати права інших людей; сприйняття інших людей, як здатних вирішувати свої власні проблеми і приймати на себе відповідальність; автентичність – бути самим собою як у своїх безпосередніх реакціях, так і в цілісній поведінці; щирість у сприйнятті власних почуттів (помічати свої почуття, в тому числі і негативні, виявляти терпимість до всього різнома-

ніття чужих і своїх емоційних реакцій); розвинуте самопізнання (чим більше консультант знає про самого себе, тим більше він зрозуміє своїх клієнтів); стійка екзистенційна позиція (хто він такий, ким може стати, чого хоче від життя); толерантність до невизначеності; прийняття особистої відповідальності (розуміння своєї відповідальності дозволяє вільно і свідомо зробити вибір – погоджуватися з клієнтом або протистояти його доводам); прагнення до глибинних міжособистісних відносин (оцінювати почуття, погляди, своєрідні риси особистості без засудження і наклеювання ярликів). Загалом автор вважає, що риси зрілої особистості, які хотілося б бачити у психолога, можуть розглядатися як вагомні критерії ефективності його професійної діяльності [4].

На думку Г.І. Меднікової, серед вимог, які сучасне суспільство висуває майбутньому фахівцеві, важливе місце займає особистісна зрілість [6].

Отже, найбільш часто зживані характерні риси, які професійно важливі для психолога: інтерес до іншої людини, емоційна стійкість, відповідальність, здатність до емпатії та рефлексії, спрямованість на глибокі комунікаційні зв'язки, прийняття себе та інших (усвідомлюючи недоліки), цілісне сприйняття світу та свого місця в ньому, неупереджене ставлення до людей та особистісна зрілість.

Поняття «особистісна зрілість» давно привертає увагу фахівців, не існує його чіткого визначення і вміщує безліч якостей, характеристик. Дослідники особистісної зрілості (К.О. Абульханова, Л.І. Анциферова, О.О. Бодальов, Д.О. Леонтьєв, С.Д. Максименко, Г.І. Меднікова, В.А. Петровський, О.С. Штепа та ін.) вважають, що особистісна зрілість – вищий рівень розвитку особистості, який призводить до формування складного психологічного новоутворення. Найбільш поширеними її якостями автори називають: самоприйняття, саморегуляція, самоактуалізація, відповідальність, емпатійність, рефлексивність, емоційна зрілість, толерантність, соціабельність, самоконтроль поведінки, трансценденція.

Визначення поняття особистісної зрілості, її компонентів, критеріїв було зроблено Г.І. Медніковою після вивчення праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. Отримано чималу низку якостей, рис зрілої особистості. Підсумком цієї роботи є «розуміння особистісної зрілості як системної якості особистості», становлення якої забезпечується системною детермінацією. При цьому базовим компонентом виступає самосвідомість (самопізнання, саморегуляція, емоційно-ціннісне ставлення), яка забезпечує ступінь відкритості системи особистості в цілому [6].

Дослідження особистісної зрілості, проведене О.С. Штепою, вказує на фактори двох детермінант: першої – самоповага, саморозуміння і самокерівництво, що характеризують власне феномен самодетермінації; другої – динамічність особистісної зрілості як особистісної структури. Значу-

щим, вказує авторка, є те, що «обидві детермінанти особистісної зрілості пов'язані з пропріумом зрілої особистості через мотив оцінки свого потенціалу і внутрішній мотив» [12].

Пропріум зрілої особистості – це виокремлені О.С. Штепою якісні характеристики зрілої особистості, що становлять наступні риси: синергічність (цілісність прийняття світу і людей); автономність (вміння довіряти власним судженням і діяти відповідно до них); контактність (швидке встановлення глибоких контактів з людьми, самосприйняття, незважаючи на існуючі недоліки); креативність (творча спрямованість, здатність до загостреного сприймання дисгармонії); децентрація (розуміння і прийняття того, що інші люди можуть сприймати щось по-іншому); толерантність (неупереджене ставлення до людей та подій); відповідальність (визнання себе автором певного вчинку і прийняття на себе його наслідків); глибинність переживань (відчуття гармонії зі світом, здатність до вершинних, особливо радісних переживань); життєва філософія (визначення сенсу, якого людина надає своєму життю; усвідомлення власної реальності у контексті оточуючого світу, наявність життєвої позиції, принципів та кредо) [11].

Як видно із вище сказаного, професійно важливі якості психолога та якості зрілої особистості багато в чому збігаються, що вказує на їх взаємозв'язок або взаємообумовленість. На нашу думку, формуючи професійні риси студентів-психологів, буде відбуватися становлення їхньої особистісної зрілості, і навпаки. Однак, підтвердження такої гіпотези потребує експериментальної перевірки.

Також, слід зазначити, що фахівці дійшли висновку про існування найбільш чутливого періоду для формування особистісної зрілості – підлітковий та юнацький вік, що співпадає з періодом обрання професії, навчання у вищому навчальному та початком становлення фахівця.

Висновок. Формування професійно важливих якостей психолога починається у період навчання у вищому навчальному закладі, що співпадає з початком становлення його особистісної зрілості. Якості, необхідні для ефективної роботи фахівця-психолога продовжують досліджуватися, але вже видно, що вони, здебільшого, співпадають з пропріумом зрілої особистості. Пропріум характеризується як феномен самодетермінації, як психологічне новоутворення людини і являє собою динамічну особистісну структуру, що важлива для її ідентичності.

Проведений теоретичний аналіз і зроблені унаслідок цього підсумки потребують подальшої емпіричної перевірки, що є можливою **перспективою** дослідження.

Список літератури

1. Абрамова Г.С. Практическая психология / Г.С. Абрамова. — М.: Академия, 1997. — 368 с.
2. Аминов Н.А. О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов / Н.А. Аминов, М.В. Молоканов // Психологический журнал. — №5. — 1992. — С. 104-110.
3. Асмолов А.Г. Некоторые перспективы исследования смысловых образований личности / А.Г. Асмолов, Б.С. Братусь // Вопросы психологии. — № 4. — 1999. — С. 77-84.
4. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / Кочюнас Р.; пер. с лит. — М.: Академический проект, 1999. — 240 с.
5. Кузнецов М.А. Взаємозв'язок психологічних особливостей переживання часу та особистісних характеристик у студентів / М.А. Кузнецов, А.В. Поденко, Т.К. Белоусова // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. — Вип. 46. — Частина II. — Х.: ХНПУ, 2013. — С. 133-153.
6. Меднікова Г.І. Теоретико-методологічні засади дослідження системної детермінації становлення особистісної зрілості студентів / Г.І. Меднікова // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. — 2013. — Вип. 45(2). — С. 135-143.
7. Овчарова Р.В. Технологии практического психолога образования: уч. пособ. для студентов вузов и практич. работников / Р.В. Овчарова. — М.: ТЦ «Сфера», 2000. — 448 с.
8. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога / Е.И. Рогов. — М.: Владос-Пресс, 2002. — 480 с.
9. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. — М.: Педагогика, 1973. — 424 с.
10. Хомуленко Б. В. Шляхи та засоби розвитку рольової структури особистості психолога // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені ВО Сухомлинського. Сер.: Психологічні науки. — 2014. — № 2. — Вип. 12. — С. 184-190.
11. Штепа О.С. Пропріум зрілої особистості / О.С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. — 2004. — №2. — С. 26-35.
12. Штепа О.С. Феномен особистісної зрілості / О.С. Штепа // Соціальна психологія. — 2005. — № 1(9). — С. 62-77.